

FIGYELŐ

A bibliofilia védelmében. Megérett az idő, hogy beszéljünk a bibliofiliáról. Kell is, meg érdemes is. Az olvasók egyre növekvő tömege és igényének egyre hangosabb követelődése — úgy hisszük — kiformálja a magyar könyvkiadás arculatát, és hozzá a lágyabb, megszépítő vonásokat a bibliofilia rajzolja. Ám, hogy az összhangot ne zavarja semmi kisiklás, hogy ez az arc mindig mosolyogjon s felüdítsen bennünket, szeretnénk néhány dolgot elmondani a bibliofiliáról.

Amióta GUTENBERG összeillesztette az első betűsort, és ezzel az irodalom elterjedésének szinte végtelen lehetőségét tárta fel, nagyon sokan gyűjtöttek könyvet. Egyre többen olvastak, mert olcsóbban, könnyebben jutottak hozzá. Gomba módjára szaporodtak a nyomdák Európában, és termelték a szükséges műveket, melyek addig kevesek féltett kincsei voltak. Az olvasók, könyvvásárlók egymás mellé rakosgatták a szerzett darabokat, de egyiknek sem jutott azért eszébe, hogy bibliofilnek címeztesse magát. Csak mi, a késői unokák mondjuk rájuk, ha történetesen szóba kerülnek. Könyvtárak alakultak. Vagy azért, mert a tulajdonos szívesen olvasgatott, vagy a családi címer nagyobb dicsőségét remélte az összehordott ritkaságoktól, vagy maga is az irodalom területén munkálkodott. Ma sincsen másképpen. Ha szükségünk van egy könyvre, akkor igyekszünk megszerezni, sokszor akármilyen áron, és mégsem követeljük magunknak a megtisztelő bibliofil jelzőt.

Idők folyamán pusztultak a könyvek, könyvtárak. Minél régebben jelent meg a könyv, annál ritkábban is fordult elő. Ráadásul még ha valaki említésre méltó, különleges könyvanyagot gyűjtött össze, többnyire vagy valamelyik közintézményre hagyományozta, vagy az örökösök adták el annak első vevőként. Megpihent ott, és ahhoz magánember igazán kivételes esetben juthatott. Jelentéktelen része került csak piacra. Ilyenkor azután élelmes könyvkereskedők óriási lármát csaptak körülötte, átugrálták, mint mesebeli törpék a tüzet az erdőben. Árveréseket nyitottak, összezsúfolták a világ minden könyvgyűjtőjét. Ha nem jött személyesen, csábító árjegyzékben mutatták be neki az anyagot, hogy ki ne maradjon a szertartásból. Dőltek is azok seregestől, szálltak a hiénák és a privátok ígéretei a levegőben, hogy amikor a legkevesetgőbb elhangzott, lecsapódják a kalapács. A könyv új gazdája boldogan vonult el a zsákmánnyal.

Idő telt idő után, egyre ritkultak az árverések, egyre kevésbé tűntek fel különleges értékű ritkaságok a kereskedések polcain, hiszen azok végül is érdemes helyülkre, könyvtárakba kerültek. S lassanként nem maradt más mentsvár, ahol valami „könyvszagot” szívhattak be, mint némely antikvárium: kiesi ablak volt, melyen át a könyvpiac csendesülő, tarka forgatagára kileskelődhetek.

Akármilyen könyvre vágyott különben a gyűjtő, legfőbb értékmerő előtte a mű ritkasága volt. S addig nem is találhatunk törekvésében kivetni valót, amíg az egyetemes emberi tudás egy-egy dokumentumát eredeti formájában igyekszik megmenteni. Vigyázza,

védi a különleges becsű darabokat, hogy az utókornak ugyanolyan féltő gonddal, szeretettel adja tovább, amilyennel maga vette körül. Csak ebben az esetben ismerhetjük el a könyvgyűjtés jogosságát, a múlt kincseinek ilyen felelősségteljes megőrzése nézetheti el velünk a gyűjtés sok apró különbségét.

A századfordulón nyert a *bibliofil* szó elismert jogot, és terjedt el általános használatban. De éppen a bibliofil jelző az, ami már megcsönkítja a gyűjtés szabadságát, önkéntességét és kollektívizmusát. S a gyűjtőből egyben magára maradt egyént nyomorít, a közösségi emberből gyanakvó ellenséget fegyverez. Alig hihetjük, hogy ennek a jelenségnek okát kizárólag a gyűjtésre érdemes könyvek ritkulásában kell keresni. Hozzájárul a polgárság ösztönös menekülési vágya is a társadalomból. Ahogyan a bibliofil jelző megkülönbözteti viselőjét az „utca emberé”-től, aki nem bibliofil, ugyanúgy választja el a könyvgyűjtő tevékenység az egyént a társadalomtól. Elrejtőzni valami csendes zugba a hűséges és igazmondó könyvek közé, ez a vágy töltötte el a modern bibliofil. Olyan kiadványokat szerezni, melyeknek bírása elzárja a tömeg többi tagjától, de amely biztosítja különleges, egyedülálló helyzetét a többi gyűjtővel szemben is. Lenézni, megvetni azokat, akik nem találnak kéjes örömet a díszes kötésben, a habtisza rugalmas papírban, és hivalkodva dicsekedni azok előtt, akik maguk is különlegességeket szaglászva járnak a könyvkereskedéseket.

Az egymással sokszor szembeforduló, titkolózó és nem ritkán torzsalkodó bibliofileket társadalmi egyesülések fogták össze. Magyarországon is működött kettő, mely nevében és programjában hordozta a bibliofiliát akár görögül, akár magyarul: a Magyar Bibliofil Társaságról és az Egyetemi Nyomda Könyvbarátairól szólunk.

Miben mutatkozott a bibliofilia elsekélyesedése, hogyan oldotta meg a polgári társadalom a gyűjtők „anyagellátása”-nak feladatát?

Egyszerűen úgy, hogy létrehozta a számozott luxuskiadványokat. Mivel bódítja el híveit, milyen szenvedélyt táplál, és miért tartjuk annyira veszedelmesnek a könyvkiadás ilyen formáját? Elmondjuk, mert ma már legtöbben fel sem tudják fogni, miért fáradoztak a közelmúlt „könyvdühöncsei” — ahogyan a téma egyik szellemes kutatója nevezi a gyűjtés mákonyától megszédülteket — a számozott darabok megszerzésén.

Valamikor úgy volt, hogy a kiadó megjelentetett egy bizonyos munkát — mondjuk — 2000 példányban. Ebből százat merített, nehéz papírra nyomtatott, bőrbe kötött, sorszámot illesztett rá, és a szerzővel aláíratta. Az árát pedig jóval magasabbra szabta, mint a maradék 1900-ét. Az első húszat elajándékozta különböző hatalmasságoknak és pártfogóknak, a többit piacra dobta. Lehet, hogy a nagy tömegű újságpapíron készült példány szinte teljesen a nyakán maradt, de a 80 luxusdarab elfogyott. Megvették a bibliofilek, de azok is főként azért, mert számozott volt.

Volt tehát a gyűjtőnek egy könyve, mely azt a hazug látszatot keltette, mintha pl. negyvenediknek került volna ki a sajtó alól. Többnyire a címlap verzőján helyezkedett el a jelzés, és itt nyerhettünk felvilágosítást arról is, hány számozott példány készült belőle egyáltalán. Hogy valóban annyit nyomott s egyetlen darabbal sem többet, a kiadó lelke rajta. Mert bizony találkoztunk már sok olyan kiadvánnyal, melyen a szám helye üresen tátongott, várva, hogy beleírjanak valami alacsony jegyet. Nem csoda, ha ezek után meginog a bizalmunk a már berajzolt számok hitelességében is.

A tőkés országok könyvkiadása teljes erejével vetette most rá magát az „unikumpótló” számozott példányok gyártására. Válogatás nélkül nyomja a szerzők műveit, hozza forgalomba váratlan egyénítő jelölésekkel és a papírosfajták minden lehetőségét kihasználva. A nehezebb papiroktól haladva a silányabb minőségűek felé, mindegyiken készítenek 20–40 példányt a múból. De mivel a papírválaszték nem olyan gazdag,

hogy elég nagy példányszám elkészítését biztosítsa akárhogy is kevergessék azokat, megtöbbszörözik az azonos papírosfajtára nyomott példányok mennyiségét, és a számokat betűjelek hozzáadásával duzzasztják.

Miért ez az aprólékos, kényelmetlen hókuszpókusz? Nagyon jól tudják, hogy a könyvnyomtatás csak akkor jövedelmező, ha nagy példányszámot húznak le a szedésről. A papírosfajták korlátozott volta miatt a példányszám emelésével szaporodik az azonos papírra nyomottak száma is. Tehát egyfajta papíron sok darab készül, 200 esetleg 300. A sokjegyű számmal ellátott példány birtoklása viszont már nem dicsősége a bibliofilnek. A fejlődőképes, szolgálatkész kiadó nem viszi hát tovább a számozást 20–30-nál, de melléír egy betűjelet. A következő adag számozása megint eddig fut, társa azonban már más betű. Így a példány egyszerre elválik az azonos papírra nyomott sok darabtól. Az árjegyzékekben mindig megtaláljuk – s hozzá előkelő helyen – a cég luxuskiadványainak felsorolását. Nem kerülheti el figyelmünket az az érdekes tény, hogy a bibliofil kiadványok zöme Franciaországból indul el.

De nemcsak a kiadók jegyzékét forgattuk át, hogy a jelenséget megvizsgáljuk. Az csupán az ajánlatot, az eladási szándékot mutatja. Meg kellett nézni a fogadtatást. Lemérni a kelendőséget, áttekinteni a piacot. A külföldi árverések összefoglalt eredményei hozzánk is elérkeznek. Ez az évkönyv egybeszedi a meghatározott időszakban a művek egyes példányainál elért árakat. Vagy minden ráigérést, vagy csak a szélső értékeket közli. Jól tudjuk, hogy az árverések forró légkörében néha a valóságos kereskedelmi ártól eltérően cserél gazdát a darab. Mégis támaszkodhatunk az adatokra, hiszen szinte a Föld minden sarkából beérkező eredményeket dolgozzák fel és vetik egybe. S ezek az értékjelzések a legkülönbözőbb összetételű vevőközönség előtt lezajlott árveréseken rögzítődtek. Arról tanúskodnak az évkönyvek, hogy az árveréseken az ősnymtatványok, a XVI–XVIII. század szépen illusztrált és nyomott könyvei, meg az ebben az időszakban megrikkult egyéb kiadványok felbukkanó példányai, tehát a valóságosan értékes darabok ára csökkent. Alacsonyabb lett a régebben elért átlagokhoz képest. Megnőtt viszont a csak pénzben kifejeződő becse a XIX. század fametszetekkel díszített francia könyveinek. De ami igazán megdöbbentő, az a számozott példányok, a többnyire fél vagy egész pornográf anyagot hozó különkiadások uralkodása az árakon. Ijesztő összegekkért cserélnék gazdát ezek az értéktelen, iparszerűen gyártott „ritkaságok”.

Minden bizonnyal nem ez a mostani az első elítélő bírálata a bibliofília elfajzásának. Akár szóban, akár írásban többször elhangozhatott a kérdés: jogosult-e a példányok erőszakos ritkítása, igazságos-e a tömegek kizárása a könyvművészet termékeinek birtoklásából. Mert készen tartogatják a bibliofilek a csattanós választ, ha valaki az anyag különlegességének imádatával vádolja őket. Aldus MANUTIUST, a renaissance nagy nyomdászmasterét hívják tanúul, aki egyik kiadványából téresebb, színes papírfelületre is nyomott, persze csak néhány példányt, a szedésről. De korántsem azért tette, hogy valamikor egy bibliofil vágyálmában felrévüljön, hanem művésze volt a betűnek. Kísérletezett, kereste a nyomdászat kifejezőmódját.

Ha meg azt vetik szemükre, hogy a megszerzett ritkaságokat vagy vélt értékeket nem használják, csak kirakatban tartják és bámulják, nem szégyenülnek meg, hanem visszavágnak. Azt, hogy a porcelángyűjtő sem herendi csészéjéből issza a reggeli kávé.

Megpróbáljuk lecsendesíteni a vitatkozó feleket. Úgy gondoljuk, aki könyvet gyűjt, nem feledkezhet meg a könyv sajátos helyzetéről az iparcikkek, az iparművészet termékei körében. Sokkal közelebb áll a festmény keretéhez, mint az ólomkristály vázához. Mert a könyv elsődlegesen és egyben korlátlanul reprodukálható szellemi alkotás hordozója, s csak másodsorban művészi díszítőosztón anyaga. És így is kell vele bánni.

A könyv olvasásának, élvezésének és birtoklásának kifinomultabb formája a bibliofília. Szenvedély ez már, de nemes és felemelő szenvedély. Másképpen nyúl a könyv-

höz a bibliofil, mint az átlagos könyv olvasó, aki csupán a szellemi alkotás befogadására, megtartására igyekszik, és nem gondol annak külső állapotával. Nem rójuk meg a bibliofil, ha maradandó értékű szellemi kincsnek méltó, megtisztelő keretet kíván. Természetes emberi ösztönnek engedelmessé válik, egészséges esztétikai érzék hatására cselekszik, mikor az annyi gyönyörűséget okozó írásművet minél díszesebbnek, pompázóbbnak akarja látni.

Ha viszont felcserélődik a fontossági sorrend, s a külsőség, a köntös tisztelete uralkodik el a gyűjtőtevékenységen, gondolkodóba kell esnünk a bibliofilia értelmét és jövőjét illetően. Mikor a felszínes, látszólagos, képzelt értékelés, a mesterségesen támasztott ritkaság, röviden formalizmus elnyomja a megszerzés, birtoklás, gyűjtés tartalmi, eszmei elsődlegességét, habozás nélkül tagadjuk a bibliofilia létjogosultságát.

A szép, a művészi alkotás megkívánja a maga élvezőközönységét. A műnek mindig van mondanivalója az egyénnek és az emberiségnek egyaránt. A művelvet tehát sohasem arisztokratikus, hanem mélységesen és követelőően demokratikus. Ebből következik, hogy minden olyan törvény, megszorítás, elzárkózás, mely a tömegeket kirekeszti a szép könyv adta öröm részességéből, tarthatatlan.

Márpedig a Magyar Bibliofil Társaság ezt folytatta. Programja még széles, nagy csoporton nyugvó könyvkultúra ápolását ígéri. Kiadványai valóban hozzáértéssel, nagy műgonddal készültek. Azonban — és itt követték el a legsúlyosabb hibát — korlátozott számban jelentek meg, és azok is számozva. Kényveivel az elzárkózásra, a számozott példányok gyűjtésére, azok különleges megbecsülésére bízta, nevelte tagjait. Amikor kiadványaival a számozott példányok jogosultságát, mondhatni társadalmi igazságosságát bizonyította, reklámozatot csapott, fogyasztóközönsegét szállított a kiadónak, melyek azonnal vállalkoztak a közönsegéstől, a tömegeknek szánttól eltérő, kevés példányban nyomott és főként számozással ellátott darabok gyártására.

Nem a Magyar Bibliofil Társaság tehet róla, hogy mégis van olyan biztató jelenség könyvtörténetünk közelmúltjában, amelyből elindulva mai bibliofiliánk pompás sikerket mutathat fel. A békéscsabai Tevan és a gyomai Kner nyomda működése mindig emlékezetes marad azok előtt, akik valaha is beleédesednek a szép könyvek gyűjtésébe. A szöveg többnyire igényes kiválogatásával, a nyomdászati adta művészi lehetőségek kihasználásával és alkalmazásával olyan egyéni tipográfiai stílust teremtettek, ami nem található meg a két háború közötti magyar könyvtermelés egyetlen más részénél sem.

Nagy ritkán megmutatta a budapesti Athenaeum, Egyetemi Nyomda, Franklin, Genius és Hungária is, hogy tudna kiválót készíteni. Olyan mesterdarabok ezek, melyekkel régen a vizsgázó iparossegédek bizonyították szakmai ügyességüket és felkészültségüket. De miért csak ritka alkalmakra készültek ezek a művek, s akkor is kevés példányban? Miért nem gazdagították vele az egyetemes magyar olvasótáborát?

A szép könyv már nem program többé. Természetesen fejlődött ki a könyv művészi tartalmán esiszolódott esztétikai szükséglet erejével. Nem feltétel az alantas ösztönök felbuztatása, nem a társadalmi valóság megtagadása, hogy bibliofilek támadjanak. Van belőlük olyan sok, hogy csak győzzék ellátni a kiadók az igényes, kritikus közönsegét. Könyvet, minél több szép könyvet kívánnak csupán. *A magyar könyv 10 éve c.* kiállítás óta eltelt idő is meggyőz bennünket, hogy könyvkiadásunk iparművészeti, bibliofil színvonala emelkedett, és fejlődésének iránya megnyugtató, biztató.

HUSZTI SÁNDOR

A budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratárának újabb szerzeményei. A budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratári katalógusának utolsó, a pótlásokat is tartalmazó

kötete 1907-ben jelent meg. Az azóta eltelt fél évszázad alatt állományba iktatott kéziratok anyagról a hazai és külföldi tudományos kutatás — kivéve az egyes kiemelkedő érdekességű anyagról írt tanulmányokat — nyomtatásban hozzáférhető tájékoztatást nem kapott. A könyvtár szükségesnek tartotta, hogy erről az anyagról — egyelőre négy példányban gépelt s a kéziratárban hozzáférhető — kiegészítő katalógus útján nyújtson tájékoztatást, hogy így ez az 1907 óta beszerzett anyag is élő részévé váljék a tudományos kutatómunkának.

Az alábbiakban az eddig elkészült három ilyen kiegészítő katalógus (*Libri manuscripti*: MSS; *Litterae et epistolae originales*: LEO; *Litterae coehales*: LC) anyaga alapján, tárgyi és ezen belül időrendben adunk számot a gyarapodás kiemelkedő darabjairól; készülő és a tervek szerint nyomtatásban is megjelenő új kódex-katalógusunknak hagyva hátra a kódex-gyarapodás részletes ismertetésének feladatát.

Jelentőség és mennyiség szerint először a történelmi vonatkozású anyagot vesszük számba. Elsősorban azt a közel 100 darab Mohács előtti oklevelet, melyek eddig a könyvtár katalógusaiban nem szerepeltek, s melyek többsége PETHŐ János hagyatékaként került a könyvtárba (LEO 614—). Az oklevelek egy része a különböző nagy oklevél-publikációkban, ill. regeszta-gyűjteményekben már napvilágot látott (elsősorban vonatkozik ez az ÁRPÁD- és a korai ZSIGMOND-kori oklevelekre); az ANJOU-kori anyagban azonban több eddig kiadatlan oklevél található. Ugyanez a helyzet természetesen fokozott mértékben a MÁTYÁS- és a JAGELLÓ-kori anyag tekintetében. Az oklevelek többsége eredeti (a legrégebb 1256-ból); másolat és átírás (a legrégebb: 1216) kisebb számban szerepel. Az anyag túlnyomó többsége a csallóközi ősi Karcsa községek birtokviszonyaira vonatkozik; Mohács után különösen gazdag a gyűjtemény az ezen a területen később örökség folytán birtokos derghi SOMOGYI, várkonyi AMADÉ és gyarmati BALASSA családok, ill. birtokaik történetét illetően.

A Mohács előtti anyag egy másik jelentős csoportja az óbudai klarissza-kolostor történetére vonatkozik (17 db oklevél az 1384—1492 közti időből, benne egy-egy 1296-ból, ill. 1359-ből származó átírás). Publikációikra a fent mondottak vonatkoznak.

Oklevéltani szempontból fel kell hívni a figyelmet a gyűjtemény jüggőpecsételés darabjaira, melyek közül a legrégebb a pozsonyi káptalan egy 1262. évi pecsétje (LEO 617), a legszebbek pedig (1526 előttről): Johannes TREFNANT pápai legátusi közjegyző 1384-ből (LEO 629), a nyitrai káptalan 1385-ből (LEO 630), MÁTYÁS király 1485-ből és 1489-ből (LEO 671 és 672), valamint Óbuda város 1493-ból (LEO 675) származó pecsétjei.

Időrendben tovább haladva, SZAMOSKÖZY István *Történelmi maradványok* c. gyűjteménye kéziratának egy eddig a SZILÁGYI-féle limbusban rejtőző részét (pp. 347—480) kell megemlítenünk. (LEO 1358.)

A függetlenségi harcok egyik jelentős dokumentuma a magyar rendek által a BOCSKAI-szabadságharc alkalmával kiadott deklaráció angol szövegének londoni példányáról készített XX. századi kézirat másolat (MSS G. 505. — Vö.: RMK III/1. 1021. sz.).

Várostörténelmi szempontból érdemel figyelmet két kolozsvári statutumgyűjtemény (MSS G. 317 és 328); a bennük közölt XVI—XVII. századi anyag egyes tételei még nem jelentek meg nyomtatásban. A két gyűjteménnyel DONÁTH Regina kéziratosa tanulmánya foglalkozik.

Rendkívül gazdag a LEO-gyűjtemény az I. és II. RÁKÓCZY György korabeli fejedelmi, elsősorban birtok- és gazdaságtörténelmi szempontból számba jövő levelezésben. Ezt az anyagot SZILÁGYI Sándor gyűjtötte egybe. Politikai történelmi szempontból érdekesek az 1645. évi linzi békét megelőző lampertsdorfi preliminárek fogalmazványi példányai I. RÁKÓCZY György sajátkezű javításával (LEO 933a).

Pár érdekes PÁZMÁNY-vonatkozású okmányunk közül említést érdemel PÁZMÁNY és I. RÁKÓCZY György levelezésének egy-két darabja (LEO 843, 867, 883, 895,

1312), valamint V. PÁL pápának egy PÁZMÁNY érseki kinevezésével kapcsolatos titkos levele (LEO 1308).

A XVI–XVII. századi magyar történetre vonatkozó okleveles anyag túlnyomó része SZILÁGYI Sándor volt könyvtárigazgató hagyatékából került a könyvtár állományába. Ennek az anyagnak nagy része forráskiadványaiban meg is jelent. Új katalógusunk ebből a szempontból inkább csak az eredetiek szempontjából tanulságos. (P. o.: a BOCSKAY és AHMED szultán közti tárgyalások (LEO 825), BETHLEN Gábor és FRIGYES cseh király kapcsolata (LEO 840a), BETHLEN Gábor és román fejedelmek levélváltása (LEO 844–852), az 1646. évi tokaji tárgyalások (LEO 935b), REYNINGER Simon konstantinápolyi császári követ levelei (LEO 1033a).

Kiemelkedően érdekes azonban a SZILÁGYI-gyűjtötte anyagból az a missilis-anyag, mely a *hódoltsági terület* Várad 1660-ban történt eleste utáni történetét világítja meg a magyar kapitányok és török parancsnokok levelezésén keresztül. A levelezés közepontjában CSAKY Ferenc országos főkapitány személye, valamint a hódoltsági magyar jobbágyfalvak, ill. hajdúvárosok keserves sorsa áll (LEO 1053–, 1285–).

A függetlenségi harcok történetének egy másik érdekes dokumentuma a ZRINYI-összeesküvésben részes CZEGLÉDY István kassai református lelkész bűnügyében tartott 1671-i vizsgálat jegyzőkönyvének 1769-ben kelt hiteles másolata (LEO 1228).

A XVI–XVII. századi magyar történelem kutatói számára érdekes segédeszköz lehet a korszak *titkos írásai* feloldásáról készített SZILÁGYI-féle feljegyzések gyűjteménye (LEO 1292), valamint az a két, Erdély és Magyarország történetére vonatkozó okmányokat tartalmazó kéziratkötet, mely a HEVENESSY-gyűjtemény kiegészítéseként a bécsi Österreichische Nationalbibliothek kézirattárából került 1934-ben a könyvtár állományába (MSS G. 521–522.).

GYIMÓTI István ref. lelkész élet-, ill. önéletrajza elsősorban a Duna–Tisza köze 1686–1690 közti történetére tartalmaz nem sok, de újszerű adatot (LEO 1297.).

Az Országos Levéltár *Bírósági levéltárak* c. alapleltára 44. tsz.-hoz ad kiegészítést a *Series causarum tabularium sub termino generalium Regni iudicorum* c. sorozat 1758–1760-ból származó három kötete (MSS B. 152).

Újkori vonatkozású gyarapodásunk egyik legérdekesebb darabja Gerhard van SWIETEN sajátkezű, részben RAMSAY-rendszerű gyorsírással készített jegyzetei az általa cenzúra-célból a XVIII. század második felében elolvasott művekről (MSS J. kötete. kötet az Österreichische Nationalbibliothek Cod. 11.394 jelű kéziratának első 81.). A Gyorsírástörténeti értékelésével MAKOLDY Sándor kéziratos értekezése foglalkozik.

A HORIA-felkelésre vonatkozóan kiemelkedő MALOM János borbereki református lelkész missilis-beszámolója (LEO 1244), valamint az egyik erdélyi főispán hivatalos összefoglaló jelentése (LEO 1243).

Egyetemes történeti vonatkozású az 1813. évi oroszországi francia visszavonulásról szóló emlékirat (MSS G. 300), mely a magyar és német bibliográfiák tanúsága szerint nyomtatásban nem jelent meg.

Az 1848/49. évi szabadságharcot követő *önkényuralom* szomorúan kedves emléke a fogságot szenvedett IVÁNKA Imre *Album von Königrätz* c. rajz- és versgyűjteménye fogságemlékeiről (MSS G. 538).

A kiegyezés utáni kor társadalomtörténetének érdekes dokumentuma a *Budapesti Francia Kőr* 1880–1883 évi iratanyaga (MSS J. 92), valamint könyvtárának jegyzéke (MSS J. 147).

A szlovák tudományos világot különösen érdekelhetik azok az oklevélmásolat-gyűjtemények, melyeket SASINEK V. Ferenc állított össze SZILÁGYI Sándor részére a felvidéki köz-, egyházi és családi levéltárak anyagából (LEO 1367–1372), több Mohács

előtti oklevél másolatával. A két tudós kapcsolatáról SASINEKnek SZILÁGYIHOZ intézett két levele nyújt felvilágosítást (LEO 1347).

A HORTHY-korszak politikai és társadalomtörténetére vonatkozóan említést érdemel a TELEKI Pál által 1938-ban betitkolt Táj- és Népkutató Intézet kiállításának fényképalbuma (MSS C. 9); a Horthy István Kollégium tagjai által 1943-ban végzett közigazgatási-szociográfiai adatgyűjtés anyaga (MSS B. 164), valamint a magyar–cseh-szlovák határ 1938. évi kiigazításával kapcsolatos feljegyzések és térképek (MSS G. 509).

Oktatástörténeti szempontból elsődlegesen érdekes a pozsonyi oktatásügyre vonatkozó kézirat-csoport (MSS F. 256–263), mely a pozsonyi tankerület, ill. gimnázium 1766–1844. évi történetére vonatkozóan tartalmaz adatokat. Mikrofilm-másolatát a könyvtár az 1956. évi pozsonyi tanulmányi kirándulás alkalmával az ottani egyetemi könyvtárnak átadta.

A *pesti egyetem* története szempontjából nem érdektelen a XVIII. századi tudománypolitikában jelentős szerepet játszott SCHAFFRATH Lipót báró professzor és dékán egyetemtörténeti iratgyűjteménye (MSS F. 252).

Bizonyos fokig ide, másrészt a természettudományok történetének vonalába tartoznak a nagyszombati egyetem *meteorológiai* megfigyelő állomásának az 1763. és 1766. évek napjairól szóló, a hőmérsékleti, felhőzet- és csapadékatokat feltüntető táblázatai (LEO 614/1).

Az orvostörténelem hasznosan forgathatja azt az 1836. évi egyetemi jegyzetet, melyet STÁHLY Ignác protomedicus professzor előadásai alapján állítottak össze (MSS D. 88.).

Egyháztörténeti szempontból az alanti tételek érdemelnek említést: 1. Az 1688. évi felvidéki lutheránus-üldözéssel kapcsolatos levelek és kérvények (LEO 1146–1163); 2. a trencséni alesperesnek a nyitrai püspökhöz a környékbeli anabaptisták ügyében 1710-ben tett jelentése (LEO 1193); 3. egy *Querelae Hungariae* gerinc-című gyűjteményes kötet (valószínűleg HEVENESSY gyűjteményéből), mely a XVI–XVII. századi felekezeti küzdelmekre tartalmaz irat- és röpiratanyagot, valamint LUTHER Mártonnak az eperjesi és környékbeli evangélikusokhoz 1544. április 21-én írt, a nagy LUTHER-kiadás megfelelő kötetében (*Briefwechsel* Bd. 10. Weimar, 1947. 557–558. l. 3985. sz.) nem említett másolatát foglalja magában (MSS G. 321.); 4. három egyházi énekgyűjtemény a XVIII. századból, részben PETRÓCZY Sándor ajándékaként (MSS A. 267–268), részben a VAY-család gyűjteményéből (MSS H. 128).

Irodalomtörténeti szempontból érdemelnek említést: 1. BAÁNYI-HUNYADI Benedeknek az egyik XVI. századi pestisjárvány alkalmával írt embernek imádkozásai (MSS D. 98); 2. RÁDAY Pál *Lelki meghódolás avagy a keresztény embernek imádságbeli kötelessége* c. kézírata (MSS H. 104. Vö.: FERENCZI Sári: *Ráday Pál „Lelki meghódolás” című imádságos könyvének első kézírata*. Bp. 1909., valamint PAPP László: *Ráday Pál ismeretlen egyházirodalmi munkássága*. Református Egyház, 1953 [V.] 17–22. l.); 3. CSERGITS Simonnak az 1797. évi insurrectióról írt, a kéziratmásolat szerint 1798-ban Pozsonyban megjelent, viszont SZINNYEI, GULYÁS és KOSÁRY által nem említett verses pamfletje (MSS H. 516); 4. egy politikai *pasquillus-gyűjtemény* a napoleoni háborúk korából (MSS H. 110); 5. TOMPA Mihály *Olcsóság* c. versének autográf kézírata (MSS H. 132); 6. KISFALUDY Károly 24 rajza A. J. CARSTENS után (*Az Argonauták története*).

Nyelvtörténeti szempontból jelentős egy-egy XVII. századi vend, ill. horvát nyelvemlék (előbbi egy bűnbánati ima, utóbbi egy egyházi dráma töredéke), melyeket a kézirat-tári limbusból KIRÁLY Péter emelt ki (MSS H. 148).

Jelentős új dokumentumokról adhatunk számot a magyar könyvtártörténet szempontjából.

Időrendben első, kora miatt érdekes egy 1470 körüli lőcsei plébánosi feljegyzés a káplánnak kölcsönadott könyvekről (LEO 1385), melyet BORSA Gedeon fedezett fel a limbus-anyagban. Komoly jelentőségű az a kéziratanyag, mely a II. JÓZSEF-kori rend-feloszlatások alkalmával *állami tulajdonba került könyvanyag* jegyzékeit tartalmazza (MSS J. 87 – 88, 94, 98 – 107). Az anyag – mely teljesnek nem mondható és a bécsi könyvtárakba került könyvekre nézve nem nyújt felvilágosítást – egyrészt (szerzetesrendek szerint csoportosítva) az egyes feloszlatott rendházak könyvtárainak katalógusait, másrészt azok szétoztási jegyzékeit foglalja magában.

Az *Egyetemi Könyvtár történetével* kapcsolatos régi irattári jellegű anyag csoportja szintén jelentős. Elsősorban a könyvtár irattárát említjük meg (MSS J. 156), mely 1786-tól szinte folyamatosan a magyar könyvtártörténet egyik legértékesebb forrása. Emellett kiemelendők 1. gyarapodási naplók 1877-től (MSS J. 145); 2. az első szakcímterek a múlt század közepéről, részben TOLDY Ferenc kézírásával (MSS J. 83); 3. kölcsönnaplók 1843–1886 (MSS J. 112–116); 4. a közel egy évszázadon át egyedüli betűrendes címtár 25 kötetben (MSS J. 111); 5. fényképes személyzeti törzskönyv 1896–1899 (MSS J. 124), valamint kölcsönzői névjegyzékek, gazdasági elszámolások gyűjteményes kötetei stb.

A *legújabbkori magyar könyvtártörténet* jelentősebb emlékei: 1. az 1882. évi könyvkijállítás címanyaga (MSS J. 110); 2. BAJZA József két 1914–1918 közti kézírata: az egyik (MSS J. 95) Horvátország és Bosznia-Hercegovina nyomtatványainak gyűjtésével, a másik (MSS J. 96) egy horvát háborús bibliográfia anyagával foglalkozik; 3. a *Tanácsköztársaság* könyvtárügyének értékes dokumentuma a dr. EMMER Kornél budai ingatlanának és könyvtárának állami tulajdonba adására vonatkozó irat-, levél- és fényképanyag (MSS G. 518); 4. a budai királyi Vár (MSS J. 108) és a kenderesi HORTHY-kastély (MSS J. 109) elpusztult könyvtárainak címtárai.

A levéltárak történetére vonatkozó anyagból a következőket említjük meg: 1. tájékoztatás a Dunántúli Református Egyházkerület levéltárának 1876-i állapotáról (LEO 1342); 2. a HORVÁTH-család nagyőri levéltára 1877-ben (LEO 1343); 3. a SZÜLLŐ-család levéltára 1899-ben (LEO 1391).

Két érdekes *kézírtos térképpel* is gyarapodott kézírattárunk. Az egyik Guastalla környékének selyemre festett térképe a XVIII. századból (LEO 1359a), a másik a perui Huanuco környékének 1762-ből való jezsuita eredetű, város- és tájrajzos térképe (LEO 614/8).

A különleges könyvtári műfajok közül említést érdemel egy *Bolondok országgyűlése* című úgynevezett *politikai zsebkendő* (vászonyagra nyomtatott képek és szöveg), mely minden valószínűség szerint az 1869. évi országgyűlési választásokkal, ill. az országgyűlés megnyitásával kapcsolatos (LEO 614/36).

Céhlevélgűjteményünk a nyomtatott katalógusok megjelenése óta 11 darabbal gyarapodott, melyek közül jelentősebbek a feketevárosi (Puerbach) kovácsok részére 1651-ben ESTERHÁZY László által kibocsátott céhlevél (LC XXV/54), a szakolcai vargák 1637-ből származó szlovák nyelvű privilegiumának másolata (LC LIX/72), valamint a körösi takácsok 1700-ból való magyar nyelvű céhlevele (LC LX/63).

Az Egyetemi Könyvtár kézírattárának egyik feladata az *egyetem elhunyt professzorai (és más tudósok) kézírtos hagyatékának gyűjtése*. Ebből a csoportból említésre méltóak (betűrendben): 1. sipeki BALÁS Károly közgazdász (MSS C. 1); 2. KOLLARITS Jenő vegyes hagyatéka, benne BABITS Mihály, KOSZTOLÁNYI Dezső és EÖTVÖS Loránd I–I autográf levele (MSS G. 328); 3. PANAJOTH Gyula jogtudós (MSS B. 165); 4. PAULER Gyula történettudós (kiegészítés – MSS G. 320A); 5. PERTIK Ottó orvos-tanár (kiegészítés – MSS D. 91, benne az 1900. évi párisi világkiállítással kapcsolatos szervezési feljegyzések); 6. PÉTERFY Jenő irodalomtörténész (MSS F. 64 és G. 512)

hagyatékai; 7. Emile PILLAS francia történésznek II. RÁKÓCZI Ferenc történetére vonatkozó kéziratai (MSS G. 512); 8. REICH Emil történész (MSS G. 329 — örökletét); 9. SZÉKELY István theológus (MSS A. 264); 10. WENZEL Gusztáv jogtörténész (MSS B. 166); 11. ZORN Vilmos jogtudós (MSS B. 158—159; F. 250) hagyatékai.

Végül megemlítjük, hogy kéziratárunk — egyebek mellett — állandóan gyarapszik azokkal a gépelt kéziratok *disszertációkkal*, melyeket szerzőik a Tudományos Minősítő Bizottság előtt tudományos fokozat elnyerése céljából védenek meg.

TÓTH ANDRÁS

A szerkesztőségi kézikönyvtárakról. Kevés szó esett eddig újabb könyvtár tani irodalmunkban a szerkesztőségek könyvtáiról. E hiányt pótolja némileg BONYHÁDI Jenőnek a *Magyar Sajtó* 1956. évf. 4. számában megjelent cikke, amelyben a szerkesztőségi kézikönyvtárak jelentőségével és összetételével foglalkozik. A jól felszerelt kézikönyvtárat nemcsak a szerkesztőségek hasznos segédeszközének, hanem a megbízható újságírás egyik fontos előfeltételének tekinti, amelynek segítségével az újságíró hivatásának jobban meg tud felelni. Az újságíró ugyanis napi munkája közben minduntalan olyan, számára ismeretlen fogalmakba, személyi adatokba ütközik, amelyeket a leguniverzálisabb elme sem ismerhet kívülről. Ilyen esetben hasznos, ha a szerkesztőségnek jól felszerelt könyvtára van, ahol a megfelelő kézikönyvben pillanatok alatt megtalálhatja a keresett adatot. A kézikönyvtár összetétele természetesen függ a lap jellegétől; a cikk írója néhány általános művet mégis megemlít, amelyek elengedhetetlenül szükségesek az újságíró napi munkájához. Ilyeneknek tartja a különböző lexikonokat, enciklopédiákat, a fontosabb társadalomtudományi munkákat (közöttük elsősorban a marxizmus—leninizmus klasszikusainak műveit), a helyesírási szabályzatokat, atlaszokat, a leíró földrajzi műveket, a magyar- és a világtörténelmet, a különböző statisztikákat, életrajzi lexikonokat, törvénytarakat, évkönyveket stb. A kézikönyvtár szerves része ezenkívül természetesen a lap régi évfolyamainak kötött példányai, az ún. „vaskötetek” is. Eme általános jellegű kézikönyvek között talán még említsük meg a különböző bibliográfiákat és repertóriumokat, amelyek közül sokat szintén nagy haszonnal használhatnak szerkesztőségeink munkatársai valamely tárgyra vagy személyre vonatkozó irodalom keresésénél. A cikk írója végül arról ír, hogy minden újságírónak ismernie kell a fontosabb kézikönyveket, és gyakorlottnak kell lennie azok használatában. (E gyakorlatot talán jó lenne már az egyetemen megszerzettetni az újságíró-szakos hallgatókkal éppenúgy, mint ahogy azt a könyvtár-szakos hallgatókkal teszik.) Ha valamennyi lapunk szerkesztőségének jól felszerelt kézikönyvtára és e kézikönyvtárat alaposan ismerő újságírója lesz, egyre kevesebb lesz időszaki sajtónkban azoknak az időnként bosszantó „sajtóhibák”-nak a száma, amelyekét talán nem is mindig a nyomdász követ el.

KÓKAY GYÖRGY